

АДАМ МІЦКЕВИЧ В ОЦІНЦІ ПОЛТАВЦЯ ПЕТРА ОДАРЧЕНКА

Мелешко В.А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті проаналізовано науково-популярну працю еміграційного науковця, уродженця Полтавщини П. В. Одарченка про польського митця Адама Міцкевича. У зв'язку з цим накреслено штрихи до біографії історика літератури, літературного критика, публіциста, фольклориста, етнографа, мовознавця Одарченка, з'ясовано бачення дослідником творчості Адама Міцкевича, передовсім у «дотичності» до українського письменства. Полтавцеві-емігрантові, стверджує авторка статті, важливо представити читачам цілісний портрет Міцкевича.

Ключові слова: Адам Міцкевич, Петро Одарченко, міжлітературні зв'язки, еміграційна література, переклади.

Постановка проблеми. Українська літературна критика віддавна втягувала в орбіту досліджень не лише «своїх» митців, а й «чужинців», розширюючи таким чином критичний простір, закладаючи підґрунтя компаративістиці, долаючи однобічність аналізу літературного процесу. Усе це стосується зосібна і діяльності Петра Одарченка-критика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про зв'язки між польським поетом Адамом Міцкевичем (1798–1855) і українською літературою йдеться в працях М. Петрова, М. Дашкевича, І. Франка, Б. Лепкого, П. Зайцева, Г. Вервеса. Остання побачила світ у 50-х роках ХХ століття [3]. Дослідник веде мову про перебування Міцкевича в Україні [3, с. 26–44], про тандем Міцкевич – Шевченко [3, с. 45–69], про творче осмислення та теоретичне трактування спадщини польського митця Іваном Франком [3, с. 88–113] тощо.

Звичайно, час вносить свої корективи в розуміння того чи того письменника, змінює підходи до розгляду певного питання, але висхідні положення не втрачають свого наукового значення. Ці зауваження слушні стосовно й дослідження Вервеса.

З-поміж новіших звернень до питання «Міцкевич і Україна, українська література» називаємо доповідь «Наш Міцкевич» Максима Стріхи, виголошену на ІV Академічних читаннях пам'яті засновника і першого президента АН вищої школи України професора Віталія Стріхи 17 лютого 2007 року та надрукованій у часописі «Київська Русь» [14], статтю Олександра Астаф'єва [2], дрогобицький збірник «Адам Міцкевич і Україна» [1] тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Погляди Петра Одарченка на постать і набуток Адама Міцкевича ще не були об'єктом аналізу науковців. А такий аналіз дозволить заповнити прогалини в історії української літературної критики та творчості окремих критиків.

Формулювання цілей статті. Тема статті передбачає розгляд кількох завдань: 1) постать і доробок дещо призабутого еміграційного літературознавця, уродженця Полтавщини Петра Васильовича Одарченка (1903–2006); 2) Адам Міцкевич як об'єкт вітчизняних наукових досліджень, передовсім в аспекті зв'язку з українською літературою; 3) польський поет у потрактуванні Одарченка: сучасний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Петро Одарченко – історик літератури, літературний критик, публіцист, фольклорист, етнограф, мовознавець. Його постать і науковий набуток вражає. Він прожив майже 103 роки, пройшовши перші випробування радянського пекла, 1944 року вимушено емігрував – таки зумів опинитися у вільному світі. Петро Васильович поповнив лави українських інтелектуалів, котрі успішно працювали і працюють в ім'я розквіту української науки, літератури,

мистецтва в діаспорних інституціях і чий доробок нині становить неабиякий внесок у загальний розвиток українознавства.

Народився П. В. Одарченко 20 серпня 1903 року в селі Римарівка тодішнього Гадяцького повіту Полтавської губернії в селянській родині.

Закінчивши у 1913 році сільську школу, вступив до Гадяцької земської гімназії. Паралельно з навчанням у гімназії здобував професію на педагогічних курсах. У 1920 році закінчив одночасно і гімназію, і дворічні педагогічні курси. Деякий час учителював, потім півроку знову вчився – на історично-філологічному факультеті Харківського університету (його відділ знаходився в Полтаві), де слухав лекції професорів Щепотьєва, Мірзи-Авак'янц, Воропая. Але через хворобу та нестатки повернувся до вчительської праці. Три роки учителював на хуторі Мельниковому.

У 1923 році Одарченко отримав направлення до Ніжинського інституту народної освіти, який закінчив 1926 року. Здібний випускник став аспірантом Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови (секція української мови та літератури). Після закінчення аспірантури, у серпні 1929 року призначений на посаду викладача 1-ої групи Ніжинського інституту народної освіти.

У жовтні 1929 року викладача Одарченка Петро Васильович згадував: «...заарештували агенти ГПУ. На допитах слідчий кричав: «Признавайся! Хто тебе завербував у контрреволюційну організацію?». Але ніякі погрози на впливали на мене. Я в найтяжчі хвилини пригадував слова Шевченка: «Караюсь, мучуся, але не каюсь». Пригадував я й слова Лесі Українки: «Убий – не здамся!». А коли після піврічного ув'язнення мене везли два місяці етапом на заслання в далекий Казахстан, я мав із собою найдорожчу для мене книжку – «Кобзар» Шевченка. На стінах тюрем, де зупинявся наш етап (калузької, тульської, ташкентської, алма-атинської) я писав слова Шевченкові» [7, с. 190].

Після шести місяців перебування у тюрмах Києва, Калуги, Тули, Ташкента, Одарченко опинився на засланні в Алма-Аті (працював у державній публічній бібліотеці Казахстану), де пробув три роки.

У грудні 1933 року його заарештували вдруге (знову за приналежність до контрреволюційної української національної організації) і вислали в місто Уральськ (там викладав на заочному відділенні педагогічного інституту).

Лише в 1937 році вийшов на волю і влаштувався на роботу в Курську обласну бібліотеку; згодом був призначений на посаду доцента Курського педінституту. Водночас працював над дисертацією «Лексика і синтаксис повісті Гоголя «Тарас Бульба»». Та з мрії захистити дисертацію нічого не вийшло: міліція видворила його з Ленінграда, куди 1941 року поїхав на консультацію до професора-керівника Є. Істрини.

У 1942 році залишив Україну й подався до Польщі. Викладав мову в Православній духовній академії. Улітку 1944 р. виїхав до Відня, (тут – редактор журналу «Наддунайська варта»), потім була Баварія, табір ДП в Авгсбурзі. У кінці травня 1950 році приїхав з родиною до Нью-Йорка.

Восени 1951 року українець-емігрант обійняв посаду редактора мови в газеті «Свобода». У 1952–54 рр. працював у Бібліотеці Конгресу США. З 1955 до 1973 року – в «Голосі Америки» на посаді перекладача й редактора. У вільний час продовжував літературознавчі студії.

Про свої останні роки праці перед виходом на пенсію і наукову діяльність Одарченко повідомляє так: «Згодом у зв'язку з великим скороченням працівників Українського відділу мене перевели на роботу в російському відділі «Голосу Америки», де я спочатку також був перекладачем, а останні десять років був редактором. 31 серпня 1973 р. був останній день моєї праці в «Голосі Америки»» [9, с. 73].

Петро Васильович відійшов за вічну межу 12 березня 2006 року.

Як твердить В. Іванисенко в передмові до збірки вибраних статей нашого краяннина, лише «бібліографія його праць про Шевченка з 1939 по 1991 рік обіймає понад 230 назв» [5, с. 13]. Є в Одарченка дослідження про Івана Котляревського, Панаса Мирного, Михайла Старицького, Григорія Чупринку, Олеса Гончара. Найбільше уваги, крім Тараса Шевченка, він приділив двом постатям: Лесі Українці та Олені Пчілці.

Одарченко огублював також спогади про Миколу Зерова, Тодося Осьмачку, Євгена Маланюка та інших письменників. Кілька статей присвятив оглядові життя й діяльності українських літературознавців та літературних критиків (С. Єфремов, Г. Костюк, Ю. Шевельов, Ю. Лавріненко, І. Кошелівець, Б. Кравців, О. Білецький). Перелік статей, написаних для «Енциклопедії Українознавства», теж чималий: про О. Стороженка, М. Старицького, М. Сумцова тощо.

Отже, Петро Одарченко традиційно звертався до класиків української літератури, але розглянув «в окремій статті... як впливала творчість Адама Міцкевича на українську літературу» [15, с. 5].

До статті «Адам Міцкевич і українська література» автор Одарченко запропонував епіграф – висловлювання Максима Рильського: «Знати Міцкевича і не любити його – неможливо» [6, с. 150]. Такий вибір не випадковий, адже Рильський був одним із перекладачів творів польського поета українською мовою. Його, Рильського, переклад великої поеми Міцкевича «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві. Шляхетська історія 1811–1812 рр., у дванадцяти книгах, писана віршами», здійснений у середині 20-х років ХХ ст., «фахівці одногосно визнали за найкращу інтерпретацію поеми іншою мовою» [14, с. 126].

Звернемо увагу на дієслова та їхній порядок в епіграфі: «знати... любити». Отже, Одарченкові важливо, щоб реципієнт знав Міцкевича (не загальник про нього, на кшталт «великий польський поет»), знав і біографію і, що найголовніше, його твори. А знання породжує розуміння, захоплення, любов до насправду величного митця. У такому аспекті: «знання – любов» і скомпоноване дослідження Одарченка.

Уже на початку статті автор виокремлює той «чималий слід в історії української літератури» [6, с. 150], який залишив Адам Міцкевич. По-перше, це переклади творів польського поета, що їх започаткував Петро Гулак-Артемівський, а вивершив уже згадуваний нами Рильський. По-друге, вплив

стильової манери Міцкевича на оригінальну творчість українських митців, з-поміж яких романтики 1820–40 рр., Тарас Шевченко, Леся Українка, Максим Рильський. По-третє, пошанування пам'яті польського письменника в Україні.

Говорячи про історію перекладів лірики та ліро-епосу Міцкевича, Одарченко подає поіменну «хронологію». Першим у перекладацькому ряді – Петро Гулак-Артемівський (літературознавець пропонує коротку довідку про Артемівського, наголошуючи, що він «добре знав польську літературу» [6, с. 151], особисто був знайомий з Міцкевичем). Автор статті підкреслює оригінальний підхід Гулака-Артемівського до «Пана Тадеуша». Харків'янин вільно використав сюжет твору Міцкевича, «переробивши його в баладу «Твардовський» [6, с. 152] та «наситив її українським гумором і стилістично наблизив твір цей твір до... народних жартівливих пісень» [там само]. Отже, йдеться не про переклад, а про переробку – явище, притаманне для перших десятиліть нової української літератури. Сам А. Міцкевич вважав, що «малоросійський переклад стоїть вище оригіналу».

Далі з-поміж перекладачів творів польського поета Одарченко називає М. Старицького («Чати», «Сон», сонет «До Німана» переспіваний у вірші «До Сули»), І. Франка (уривок із поеми «Дзяди», «До друзів-росіян», «До матері польки», «Ордонів редут»), М. Коцюбинського і, звичайно, М. Рильського.

Відносно впливів творчості Міцкевича на українських авторів: Одарченко наводить багато свідчень, які стосуються М. Костомарова, Т. Шевченка (саме ряд Шевченко – Міцкевич представлений найобсяжніше (див. [6, с. 152–154]), Лесі Українки.

Щодо останнього імені, то необхідно зауважити, що Одарченко з великим пієтетом і особливою увагою ставився до вивчення творчості Лесі Українки. Праці Одарченка про Лесю Українку можна поділити на дві основні групи: науково-дослідницькі та популярні. До першої групи належать передовсім публікації нових, недрукованих текстів творів Лесі Українки з ґрунтовними коментарями, також розвідки про переклади Лесі Українки, про зв'язки її творчості з художньою спадщиною українських і зарубіжних письменників та з українською народною піснею. Далі йдуть статті про окремі твори поетки та про її приватні кореспонденції.

Окрему групу складають розвідки про праці дослідників життя й творчості Лесі Українки та рецензії на їхні студії. У багатьох статтях науковець подає критичний огляд радянських видань творів Лесі Українки і викриває в них фальшування біографії, світогляду, творчості мисткині.

На думку Одарченка, багатьох «українських поетів приваблював у Міцкевича його зв'язок з народною творчістю...», у тому числі й українською [6, с. 150]. Про любов великого поляка до українського народу, української пісні говорив не лише полтавець Одарченко. Майже всі дослідники акцентували на цьому свою увагу, а на підтвердження тієї прихильності наводили цитати з «Лекцій слов'янських літератур», що їх читав викладач Міцкевич у паризькому Колеж де Франс: «Між державами монголів і турків, між Росією і Польщею лежить край безмежний, надзвичайно цікавий для історії та літератури. Від нього Дунай, майже від міста Белграда, тягнеться він з одного боку вздовж Карпат, з другого – понад Чорним морем за Дніпро і Дон аж до Кавказу. Ця велика місцевість носить назву України...»

Українські простори є столицею ліричної поезії, звідки пісні невідомих поетів поширювалися часто на цілу Слов'янщину. Козак, сидючи біля своєї зем-

лянки або в курені з очерету і слухаючи мовчки, як кінь його, пасучись неподалік, жує траву, кидає погляд на зелені степи і думає, і марить про бої, що тут відбулися. Пісня, яка у нього виливається з грудей, стає втіленням народного почуття: усюди сприйнята з запалом, вона переходить із покоління в покоління. Дунай, священна ріка слов'ян, завжди відіграє помітну роль у тих піснях... На тій ниві, за словами давнього пророка, кінськими копитами збитій, тілами полеглих устелених, кістками їх засіяний, а дрібним дощем теплої крові зрошеної, буйно запанував смуток. Смуток і туга – головна ознака тих околиць...» [Цит. за: 4, с. 54].

Щодо пошанування Адама Міцкевича в Україні, то Одарченко веде мову про 1) відзначення століття з дня смерті митця «окремим статтями та виданнями вибраних творів поета в українському перекладі» [6, с. 152]. На думку літературознавця, у «статтях, звичайно, подано спотворений образ поета» [там само]. Певно, Одарченко мав на увазі сфальшовані думки про ставлення Міцкевича до Росії. 2) Появу нових українських досліджень про письменника польської літератури. (Звичайно, поняття «нові» вживаємо стосовно часу життя Одарченка, адже його стаття – продукт давнішого часу). Акцент в Одарченка – на науково-популярних виступах усе того ж Рильського. На думку еміграційного автора, саме Рильський – найкращий знавець творчості Міцкевича. Одарченко розлого аналізує виступи Рильського (див. [6, с. 156-158]).

У будь-якому зверненні до того чи того письменника, навіть у науковому викладі, а тим паче в науково-популярній, якою є Одарченкова, мож-

на віднайти суб'єктивні оцінки й висновки. Маємо на увазі особистісне начало в дослідженні. До нього віднесемо те, що Одарченко – як один із тих, хто змушений мешкати поза межами батьківщини – Великої України, наголошує на рядках у поезії Міцкевича, співзвучних «настроєм і переживанням української еміграції» [6, с. 150], зокрема, на вступі до поеми «Пан Тадеуш»:

*О, Литво, краю мій! Ти на здоров'я схожа.
Як єсть дорога, лиш той збагнути може,
Хто загубив тебе. Тепер на чужині
Така ясна й красна зорієш ти мені!*

Як бачимо, явище, що його порушив у статті «Адам Міцкевич і українська література» літературознавець-емігрант, має давнє коріння, розлогу крону і багато молодих галузок. Проте це не применшує заслуги видатного полтавця, адже його вислід створено в еміграції, він адресований тим читачам, котрі прагли глибше знати свою культуру та бачити її у зв'язках з інонаціональними.

Висновки з цього дослідження. Отже, стаття П. В. Одарченка про Міцкевича – це:

- 1) науково-популярна праця, спрямована на ознайомлення широкого кола читачів не лише з статтю визначного польського поета, а й рецепцією його постаті та набутку в Україні;
- 2) свідчення глибокої обізнаності полтавця-літературознавця з культурними процесами, що відбувалися в Україні;
- 3) підтвердження того, що осердя історико-літературних зацікавлень Одарченка – проблема національної ідентичності української літератури, її функціонування як цілісного естетичного явища.

Список літератури:

1. Адам Міцкевич і Україна. – Дрогобич, 1998.
2. Астаф'єв О. Творчість Тараса Шевченка та Адама Міцкевича як діалог культур / Олександр Астаф'єв // Слово і час. – 2006. – № 6. – С. 7-14.
3. Вервес Г. Адам Міцкевич в українській літературі / Г. Д. Вервес. – К.: Державне вид-во художньої літератури, 1952. – 132 с.
4. Вервес Г. Адам Міцкевич. Життя і творчість / Г. Д. Вервес. – К.: Дніпро, 1979. – 138 с.
5. Іванисенко В. З племені невтомних (Література і фольклор в освітленні П. В. Одарченка) / В. Іванисенко // Одарченко П. Українська література. Збірник вибраних статей. – К., 1995. – С. 5-16.
6. Одарченко П. Адам Міцкевич і українська література / Петро Одарченко // Одарченко П. Видатні українські діячі: Статті, нариси / Передмова Р. Харчук. – К., 1999. – С. 150-159.
7. Одарченко П. Видатні українські діячі: Статті, нариси / Передмова Р. Харчук. / П. Одарченко. – К.: Смолоскип, 1999. – 217 с.
8. Одарченко П. Леся Українка: розвідки різних років / П. Одарченко – К.: Вид-во М. П. Коць, 1994. – 240 с.
9. Одарченко П. Мені сто років. Автобіографія. Спогади. Листи. Ювілей / Передмова А. Дністрового / Одарченко Петро. – К.: Смолоскип, 2004. – 176 с.
10. Одарченко П. Тарас Шевченко і українська література: збірник статей / П. Одарченко; [ред. О. Зінкевич]. – К.: Смолоскип, 1994. – 424 с.
11. Одарченко П. Т. Г. Шевченко і українська народна пісня / П. Одарченко // Визвольний шлях. – 1985. – Ч. 2-3. – С. 228-349.
12. Одарченко П. Українська література: Збірник вибраних статей / Редакт. О. Зінкевич; Авт. передм. В. Іванисенко / П. Одарченко – К.: Смолоскип, 1995. – 407 с.
13. Петро Одарченко. Портрет вченого і дослідника: Статті, документи, листи / [ред. І. Андрус'як]. – К.: Смолоскип, 1999. – 253 с.
14. Стріха М. Наш Міцкевич / Максим Стріха // Київська Русь. – 2007 (7515). – Книга 7(XVI). – С. 125-134.
15. Харчук Р. Вступне слово / Роксана Харчук // Одарченко П. Видатні українські діячі: Статті, нариси / Передмова Р. Харчук. – К., 1999. – С. 5.

Мелешко В.А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко

АДАМ МИЦКЕВИЧ В ОЦЕНКЕ ПОЛТАВЧАНИНА ПЕТРА ОДАРЧЕНКО**Аннотація**

В статті проаналізовано науко-популярний труд еміграційного ученого, уроженця Полтавщини П. В. Одарченко о польському поеті Адамі Мицкевичі. В святі с етим очерчена біографія історика літератури, літературного критика, публіциста, фольклориста, етнографа, мовознавця Одарченко, раскрыто восприятія дослідвателем творчества Адама Мицкевича, в первую очередь в аспекте «соприкосновения» к українській літературі. Полтавчанину-емігранту, утверждає автор статті, важно представити читателям целостный портрет Мицкевича.

Ключевые слова: Адам Мицкевич, Петр Одарченко, межлітературні зв'язи, еміграційна література, переклади.

Meleshko V.A.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

CREATIVITY OF ADAM MICKIEWICZ EVALUATED BY PETRO ODARCHENKO FROM POLTAVA**Summary**

The article analyzes the popular science works of P.V. Odarchenko, emigrant scholar born in Poltava, about Polish artist Adam Mickiewicz. In this regard, the article provides biographical data of literary historian, literary critic, essayist, folklorist, ethnographer, linguist Odarchenko. The researcher's vision as for Adam Mickiewicz was presented, especially in the aspect of «connection» with the Ukrainian writing society. According to the author, it is very important for the –emigrant from Poltava to introduce the complete image of Mickiewicz to the readers.

Keywords: Adam Mickiewicz, Petro Odarchenko, crossliterary relations, immigration literature, translations.

УДК 378.016:061:821.161.2»1914/1932»

ОРГАНІЗАЦІЙНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ФУТУРИЗМУ**Нестелєв М.А.**

Донбаський державний педагогічний університет

У статті висвітлюється історія українського футуризму в контексті історії української літератури доби модернізму. Автор наголошує на тому, що саме організаційний аспект є найвагомим під час аналізу цього явища авангардизму. Простежено зміни теоретичних позицій очільників футуристичного руху. Окреслюється важливість постаті М. Семенка в українському мистецтві. Узагальнено витоки та наслідки існування футуризму як провідної течії національного модернізму.

Ключові слова: футуризм, модернізм, кверофутуризм, панфутуризм, комункульт.

Постановка проблеми. Довгий час вітчизняне літературознавство і мистецтвознавство не займалося об'єктивним дослідженням сутності авангардизму, закономірностей його виникнення та розвитку питання диференціації його течій. Недостатнє висвітлення у літературознавстві історії та теорії українського футуристичного руху та концепції футуризму у світовій літературі зумовили актуальність дослідження. Спроба розглянути теоретичні засади українського футуризму в роботах його лідера М. Семенка, акцентуючи увагу на етапах розвитку течії, є особливо актуальною сьогодні – за умов підвищеного інтересу до українського літературно-мистецького авангарду, його джерел і трансформацій на певних відтинках розвитку. Подібний підхід до вивчення засадничих принципів футуризму через аналіз окремих періодів функціонування вітчизняного авангардизму та аналіз теоретичних робіт М. Семенка дає змогу скласти цілісне, повне уявлення про значущість літературної течії для українського мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш відомих дослідників українського футу-

ризму взагалі та творчого шляху М. Семенка зокрема, можемо назвати таких критиків і літературознавців Є. Адельгейм, О. Ільницький, М. Суліма, Г. Черниш, С. Жадан, Б. Корсунська, М. Неврлий, Ю. Ковалів, А. Біла та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Футуризм – надзвичайно складне явище авангардизму, тож його історія є дійсно складною темою. Проте актуальність нашого дослідження полягає у визначенні концептуальних ознак теоретичного вияву українського футуризму саме в ракурсі його організаційної видозміни, що раніше не аналізувалось літературознавцями.

Мета статті полягає в реконструкції історії українського футуризму, визначенні його національної своєрідності, теоретичних засад тих літургруповань, що мали відношення до футуризму. Головною метою цієї роботи є окреслення історії футуризму крізь призму боротьби тих форм організаційних утворень, що їх приймав футуристичний рух упродовж своєї майже двадцятирічної історії.

Виклад основного матеріалу. Футуризм – це течія українського авангардизму, яка, здебільшого,